

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

JANKÓ János

A Kongó név eredete

Eredeti közlés/Original publication:

1887, *Földrajzi Közlemények*, 505–509. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.663

Dátum/Date: 2013. július/July 15.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Jankó János: A Kongó név eredete, *AHU MATT*, 2013, pp. 1–6. old., No. 000.000.663, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Országos könyvtárakban (Az Afrikai Kutatási és Kiadási Program Archívumában – fénymásolat)

Kulcsszavak/Key words

a Kongó folyó nevének eredete, a korabeli ismeretek áttekintése, Jankó János megoldása: a bakongo jelentése »dárdaviselő ember«, a Kongo mint folyam név jelentése, »gyors mint a dárda«, a kutatások szemléje már ekkor mutatja: a teljesen egyértelmű megoldás lehetetlen,
origin of the name of the Congo river, overview of contemporary knowledge, solution by János Jankó: meaning of the word Bakongo: »spear-bearing people«, meaning of the Kongo as river: »(it is flows) fast as a

spear», Jankó's overview of the research results at this time shows: is not completely clear solution

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikánisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

A KONGÓ NÉV EREDETE

Jankó János

A Kongo név eredetére általánosan ismert magyarázat az, hogy a Kongó név két részből áll a *ko* és *ngo* gyökökből,¹ amely azt jelentené »a leopárdok hazája«. E magyarázat látszólag ugyan elég tetszetős és érthető, de komolyabb nyelvészeti bírálatot korántsem áll ki. Maga a *ko* gyök kétféle magyarázatot nyert ez ideig. Egyik értelmében hazát, földet, lakóhelyet jelent, a másik magyarázat szerint a *ko* azonos a *ku*-val, ami pedig az infinitivus prefixuma. A *ku* a haladás folyamatát is jelenti, s az afrikai folyók neveiben »folyó« értelemben van meg, mint példának okáért *Ku-ilu*, *Ku-nene*, *Ku-anza*, *Ku-ango* (és nem *Kwilu*, *Kwanza*, *Kwango*) s így a *Ko-ngo* azt jelentené: Leopárdok folyója.

E szavak összetétele azonban a bantu nyelvekben lehetetlen, mert nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a *ngo* szó nem gyök, mint azt a fentebbi nézetekből hinnünk kell, hanem abban benne van a prefixum *n* és a tiszta gyök *go*, szóösszetételekben pedig a gyökök ragasztatnak össze, s az egész összetett szó kap egy prefixumot. Maga a *ku* gyök pedig már igei természeténél fogva is mint infinitivus csak tiszta gyökökhöz járulhat, s így sem a *ko-n-go*, sem a *ku-n-go* összetétel nem bantu, és el nem fogadható.

Különben nincs is szükségünk a Kongó névnek ilyenmű felosztására, mert az ily alakjában, mint egyszerű gyök szerepel, s azt hisszük, néhány adat a bantu nyelvek összehasonlító nyelvészetéből, és az Alsó-Kongó népeinek történetéből e szóra némi fényt vethet. Mielőtt azonban ez adatokat összeállítanók, az Alsó-Kongó népi és nyelvi viszonyaira a következő megjegyzéseket bocsátjuk előre.

Az alábbi sorokban négy nép neve fordul elő, ezek a bakongo, babuma, bateke és bajanzi. A bakongók a Kongó folyam mellett e tengertől a Stanley-Poolig laknak, éjszaki határuk körülbelül a Niari folyó, kisebb törzseik a bakongók, a basundik, a babunok, a babvendék stb. A batekék keleten a Kuango és Kongo közt, nyugaton

¹ Lievin van de Velde: La region du Bas-Congo et du Kwilou Niadi, *Bull. Soc. Roy. Belg. Geogr.*, 1886., No. 4., 349. old.

a Kongo és Alima közt laknak, de a k(eleti) h(osszúság) 15. és 16. foka közt még éjszakabbra is felnyomulnak. A babumákat nyugaton és délen a batekék határolják, éjszak felé nem terjednek nagyon ki, mert a kijanzik körülbelül Bolobónál határt szabnak nekik. A kijanzik egyrészt a II. Lipót király tava és a Kongo folyam közt laknak, másrészt a Kongo balpartjától addig nyomulnak nyugat felé, míg a batekékkal nem érintkeznek.

A bakongók a kikongo, a babumák a kibuma, a batekek a kiteke és végül a bajanzik a kijanzi nyelvet beszélik.² E nyelvek rokonságáról meg kell jegyeznünk, hogy a kijanzi és kiteke nyelvek egymáshoz legközelebb állanak, a kijanzi és a kibuma legtávolabb, míg a kikongo körülbelül a kibuma és a kiteke nyelv közt áll. Ezek után pedig áttérhetünk Kongo szó fejtegetésére.

A Kongo név azonos a Rongo és Szongo nevekkal, mert:

I. mint Johnston mondja³ a rongo példának okáért a Musirongo névben nem egyéb, mint egy romlott alak: »rongo ist das korrumpirte Kongo«. Dr. J. Chavanne⁴ a portugál Nyugat-Afrikában tett útjában már nem a Musirongo, hanem a Musikongo alakot használja úgy a térképen, mint a szövegben. Már ezek alapján is következtethetünk a Kongo és Bongo azonosságára, de úgy ez, mint a két névnek a Szongóval való azonosságát sokkal jobban megállapítja a kikongo, kiteke, kibuma és kijanzi nyelvek összehasonlító nyelvészete.

II. Az összehasonlító nyelvészet kimutatja, hogy az elősorolt négy Alsó-Kongo melléki nyelvben a k-nak r-ré és sz-szé, vagy az r-nek k-vá és sz-szé, s végül az sz-nek k-vá és r-ré változása nemcsak gyakori, hanem hangváltozási törvény. E törvények úgy közvetlenül ezen hangokra, mint az egyes hangcsoportokra is vonatkoznak, a következőképpen:

1. A szavak egy részénél a torokhangnak az egyik nyelvben sziszegő felel meg a másokban; p. o. antilope = nka (kongo), ncsa (teke); bolha = ngina (kongo), ncsina (teke); szárnyas = nszuszu (kongo), nkulu (buma); méz = nuszi (kongo), nukhi (buma) stb.

² A kikongo nyelvre H. Craven és Barfield kongo–angol szótárát használtam a Johnston javításaival, a kijanzi, kiteke, kibuma nyelvekre egyetlen hiteles forrás a Johnston műve, mert a Stanley kijanzi szógyűjteménye töredékes és hibás.

³ Johnston H. H.: *Der Kongo*, Leipzig, 1884, 19. és 371. old.

⁴ Dr. J. Chavanne: *Reisen im Gebiet der Muschikongo*, *Petermann's Geogr. Mitt.*, 32. B., 1886, No. IV.

2. A szavak egy más részénél a kikongo nyelv sziszegőjének folyékony hang felel meg, a kiteke, kibuma és kijanzi nyelvekben; p. o. álom = ndoze (kongo), ndole (teke); varázslat = nkiszi (kongo), ngili (buma) stb.

3. A szavak egy harmadik részénél a kikongó nyelv torokhangjának a kibuma nyelvben folyékony felel meg; p. o. láb = kulu (kongo), lulu (buma) stb.⁵

Ezen törvények közül az első által megérthető a kongo változása szongora:⁶ a másodikon alapul a szongo változása rongora; s végül a harmadik megmagyarázza a kongo változását rongora. Ezzel meg-egyezik az, hogy a bakongók csakugyan a Kongo alakot használják a folyam megnevezésére, a szongo kiteke alak, míg a rongó romlott alaknak tekintendő, mely valószínűleg nemcsak ismeretes, de használatos is a kijanziknál a folyam megnevezésére, minthogy náluk a kongo alak dárdát jelent, s nem valószínű, hogy ugyan azon szót használják a folyó jelölésére is. A kongó szó dárda jelentése már eltűnt a többi három nyelvben, s azok egészen más gyököket használnak e fogalom kifejtésére (kongo: dionga, teke: masuo, buma: isua).

⁵ lulu helyett rulu-t is írhatunk, mert »a feketék itt az *r*-et nehezen... tudják kiejteni, s többnyire *l*-nek vagy ritkábban *d*-nek ejtik ki.« Lásd Lieven, id. h., 361. lapon.

⁶ A Szongo alak Magyar László utazásaiban is előfordul az Upa vízesés másikk nevében, a Faroszungóban. (Magyar L.: *Délafrikai Levelei*, Pest, 1857, 1., 42. old.). Ami e szó első felének a farónak jelentését illeti; az azonos a kibuma nbvaro-val, mely előrag (prefixum) nélkül bvaro vagy faro lesz, s mely a kiteke nyelvben bvatu, a kijanzi-ban pedig bvengo. Ez a három szó csolnakot jelent, s ez azért pontos jelentés a folyamra nézve, mert az csakugyan ezen első vízeséstől kezdve hajózható lefelé, s így azon szó Faroszungo nem jelent egyebet, mint csolnakázható kongo. E tavak értelme és e népek története megmagyarázza egyszersmind azt is, hogy Magyar László óta mért nem ismeretes többé a vízesés ezen neve. E nevet a bakongók nem használták, Mert a faro gyök az ő nyelvükből teljesen hiányzik, s a csolnak fogalmát egész más gyökből alkotják. Magyar László e nevet valószínűleg valamelyik az expedíciójához tartozó babuma szolgától hallotta, és jegyezte fel. Az európaiak azonban a Kongo torkolathoz menvén a bakongókkal érintkeztek a legtöbbet, s ezek elnevezéseit fogadták el. Azokra pedig, vagy inkább az európaiakra nézve fontosabb volt az a kis falu, melyet Magyar László nem ismert, melynek nevét viseli ma az első vízesés, s mely az angol Tuckey végzetes expedíciójának tönkre jutása által szomorú nevezetességre tett szert: Jellala.

Mindezt pedig e népek története is igazolja. Arra, hogy egy szó tulajdonnévvé változzék, és eredeti jelentését elveszítse, sok idő kell, következőleg az a nép, melynek nyelvében ezen változás már megtörtént, régibb eredetű, mint az, amely ugyanazon gyök eredeti jelentését még ismeri, s ebből azt állapíthatjuk meg, hogy a bakongók az első bantu törzs voltak, melyek a Kongóhoz kerültek, míg a kijanzik az utolsók. A nyelvi rokonság foka, valamint a népvándorlásnak az anthropologiai vizsgálatok által megállapított menete mindezt igazolja. Így tény az, hogy a bakongók északról jöven a bennszülött lakosságot a parthoz szoríták, részben pedig velök vegyültek, amely vegyülés rajtok ma is kimutatható. A bakongók nyelve azóta, hogy északi őseiktől elszakadtak, tetemesen megváltozott: Moffat, Mailer, Bleek és más nyelvészek régen észrevették az afrikai nyelveknek bámulatosan gyors fejlődését, és ezen szabály alól a kikongó kétségen kívül nem képez kivételt. Fel kell tennünk; hogy a bakongókat azután északról a babumák szoríták a tengerpart felé, mert csak így érthető ezeknek a batekektől és bajanziktól körülzárt helyzete, másrészt nyelvük rokonsága a kongókéval. Úgy látszik azonban, a babumák inkább éjszak-nyugat felől jöhettek, levonulván azonban a Kongóhoz északról a bajanzik nyomásának kellett engedniök, kik azután kelet felől is háttárt szabtak nekik, míg a batekek északról délnyugat felé hatalmasodtak el, s nyomultak elő a Kongóig, a bakongók és a babumák közé ékelve magokat, s ily módon körülzárva ez utóbbiakat. A folyónak természetesen az a neve maradt meg, melyet a legrégibb nép adott neki, s könnyebb volt az új népeknek a kész nevet elfogadni, mint újat adni. Így a Tuckey által felfedezett »Meuszi Niadi« – valamennyi folyó befogadója – név újabb eredetű, értelme még nem homályosult el, s nincs is oly szélteben használva, mint amaz.

Ezekből kimutattuk, hogy a »Kongo«, bantu gyök, mely azonos a rongo és szongóval, dárdát jelent a kijanzi nyelvben, de a többiben értelme elhomályosult, és tulajdonnévvé változott. A bakongók először adták a folyónak e nevet, mint legrégiebbek a vidéken s az ő nevük is innen származik. A bakongo azt jelenti »dárdaviselő ember«, a Kongo mint folyam név azt jelentheti, hogy »gyors mint a dárda«, különben valószínű, hogy a folyó nevét ezen néptől kapta, amely mellette oly sokáig lakott, s oly hatalmas birodalmat alkotott.